

ОПТИМІЗАЦІЯ ЕКСПОРТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ НА СВІТОВОМУ РИНКУ ЗЕРНА

У даній статті розглядаються питання оптимізації експортної політики України на світовому ринку зерна, аналізується вітчизняний зерновий ринок щодо виробництва, співвідношення експортних та імпортованих позицій. Визначено кореляцію української ціни на зернові культури із світовими цінами. Представлено географічну структуру зернового експорту країни.

This article is aimed at describing the issues of the export policy optimization of Ukraine in the world grain market. It provides a concise analytical overview of the domestic grain market as for the production, exports and imports. It determines the correlation between the Ukrainian and world prices of grains. It describes a geographical structure of the country's grain export.

Ключові слова: експорт, політика, зерно, світовий ринок.
Key words: export, policy, grain, world market.

ВСТУП

Інтеграція агропродовольчої сфери України у світово-сільськогосподарську систему передбачає обґрунтування науково виваженої, несуперечливої і перспективної у широкому контексті торговельної політики, яка враховувала б стратегічні цілі, пріоритети та національні інтереси. За роки незалежності Україна суттєво просунулась на шляху до позиціонування себе повноцінним партнером у світовій сільськогосподарській торгівлі, насамперед на світовому ринку зерна, на якому особливо в останні роки вона зайняла досить активну позицію.

Враховуючи це, а також могутній сільськогосподарський потенціал України, концепція державної цільової програми "Зерно України — 2008—2015" та "Дорожня карта" — план виходу сільського господарства країни з кризи — вбачають головне завдання в аграрній сфері у тому, щоб забезпечити просування країни до числа аграрних лідерів світу, долучившись до зони вільної торгівлі ЄС, і зберегти цю позицію у майбутньому.

Метою статті є визначення та обґрунтування теоретичних та практичних засад оптимізації аграрної політики щодо стабілізації експортоорієнтованого зернового сектора України.

Методи дослідження включають загальнонаукові пізнавально-теоретичні методи — системний підхід, структурний аналіз, поєднання історичного та логічного методів, графічної інтерпретації в аналізі оптимізації експортної політики України на світовому ринку зерна.

Питання стану та перспективи ринку зерна України знайшли відображення у роботах українських вчених, таких як: П. Саблука, С. Дем'яненко, В. Клімова, В. Димури, М. Присяжнюка, В. Власова, О. Шпикуляка тощо. Поряд з цим назріла потреба подальшого аналізу й операційного досліджень у контексті експортної політики України на світовому ринку зерна та представлення ефективної моделі її оптимізації.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Економіка України загалом, а також її аграрний сектор сьогодні, вочевидь, потребують залучення інвестицій, ефективних технологій, а відтак, розширення сільськогосподарського експорту, зокрема традиційної для України торгівлі зерновою продукцією. При цьому

значно підвищується роль експортної орієнтації аграрного комплексу країни, акцентується необхідність експортоорієнтованого розвитку зернового сектора України, що, в свою чергу, пов'язано з якісним оновленням господарських зв'язків як з країнами пострадянського простору, так із країнами далекого зарубіжжя, насамперед Африки та Азії.

Досвід багатьох країн доводить, що розвиток зовнішньоекономічних відносин, відкритість аграрної економіки у поєднанні з виваженою і збалансованою торговельною політикою дають змогу забезпечити достатньо високі темпи зернового виробництва, зростання його експортного потенціалу на світовому ринку. З огляду на це особливо актуальним є урахування зарубіжного досвіду формування аграрної політики для України, яка має значні успадковані сільськогосподарські потужності, що за умови їх ефективного використання суттєво перевищують внутрішні потреби країни у продовольстві та сільськогосподарській сировині. Водночас ретельний науковий аналіз динаміки вітчизняного зернового ринку щодо виробництва, співвідношення попиту і пропозиції, зміни зернових запасів, співвідношення експортних й імпортованих позицій є важливою передумовою вдалої та реалістичної оцінки перспектив, що дає можливість державі продавати зерно за найсприятливіших умов, раціонально маневрувати власними ресурсами, продуктивно нарощувати виробництво у зерновому секторі.

У зв'язку з активізацією переговорного процесу щодо інтеграції України у світові економічні процеси особливої актуальності набуває аналіз тенденцій у зовнішній торгівлі зерновою продукцією та оцінка експортної політики. У ході дослідження нормативно-правового забезпечення України визначено, що за роки реформування економіки країни відбулися суттєві зміни у юридичній базі регулювання експорту зернової продукції.

Протягом 1994—2008 рр. було скасовано експортні мита на зерно, більшість квот та ліцензій, значні обмеження в рамках індикативних цін та обов'язкову експортну реєстрацію, уніфіковано податки на імпортовані та українські зернові товари. В цілому, уряд зробив спробу лібералізації експортної політики стосовно зернової продукції, про що свідчить рекордне її виробництво та

експорт у 2002, 2004 та 2008 рр. (рис. 1). Але, на жаль, ще не запроваджена політика стимулювання експорту. Це блокує потенціал розвитку зернового експорту з України, про що свідчить незначна частка експорту по відношенню до ВВП порівняно з іншими країнами.

На сьогодні унеможливають роботу зернотрейдерів експортні квоти на зерно та зареєстрований у парламенті законопроект № 8053, який передбачає державну монополію на ринку експортної аграрної продукції і може призвести до економічної ізоляції України [1]. Державна компанія за роки незалежності жодного разу не була ефективнішою, ніж приватний трейдер. Навпаки, вона щороку приносила величезні збитки країні. За 20 років свого існування в Україні приватні структури вклали мільярди гривень інвестицій, створили інфраструктуру, яка далека до своєї досконалості, але вони набагато ефективніші від державної компанії [2].

Товарна структура зовнішньої торгівлі України протягом десятиріч практично не змінилася. Три основні складові українського експорту — металопродукція (40%), хімічна промисловість і добрива (20%), транспортні послуги (18%) — всі ці роки виконують роль "локомотиву" зовнішніх продажів країни. Продукція сільськогосподарства і продовольства формує також значну частину українського експорту. За останні десять років у товарній структурі експорту України частка сільськогосподарської продукції та продовольства в середньому становила 13%. Середня частка експорту зерна у загальному експорті країни становить 3%. Найнижчий показник 0,8% спостерігався у неврожайному 2000 р., найвищий 5,6% та майже 7% — у 2002 та 2008 рр.

Виявлено, що зернове господарство України є експортоорієнтованою галуззю з незначними обсягами імпорту. При цьому доведено, що показник співвідношення чистого експорту до внутрішнього виробництва за головними видами сільськогосподарської продукції є найвищим саме для зернових культур. Але країна реалізує сільськогосподарський потенціал менше ніж на третину. Для того, щоб його підняти, потрібно вкласти понад 60 млрд доларів або півтрильйона гривень [2]. На жаль, держава таких коштів на сьогодні не має, їх можуть надати відповідні міжнародні фінансові інституції, банки та інвестиційні фонди.

Аналіз географічної структури зернового експорту свідчить про те, що за роки формування ринкової економіки в Україні відбувся поступовий процес географічної переорієнтації українського експорту з країн США до розвинутих країн далекого зарубіжжя, який до цього часу ще не завершений. По всіх товарних групах 1-24 УКТ ЗЕД найбільша частка експорту України припадає на країни ближнього зарубіжжя — близько 40%. Географічна переорієнтація торгівлі зерном відбулася, головним чином, до країн ЄС, Азії та Північної Африки. За останні три роки Україна контролювала понад 50% ринку зерна у найбагатших арабських країнах [2]. Головні причини цього полягають як в особливостях розвитку транспортної та іншої інфраструктури експорту, так і в тому, що ці ринки є для зернотрейдерів більш стабільними, ефективними і передбачуваними.

Якщо порівняти українські експортні ціни з світовими, то вони нижчі на 15—25% залежно від сезону. На ціноутворення світового ринку зернових, як правило, впливають неврожай у ЄС, США, Канаді та Австралії, зростання цін на зерно та падіння експортного потенціалу. Проведемо аналіз співвідношення української ціни на зернові культури із світовими цінами. Загальновідомо, що коефіцієнт кореляції відображається за формулою (1):

$$r_{xy} = \frac{y \cdot x - x \cdot y}{\sigma_x \cdot \sigma_y} \quad (1),$$

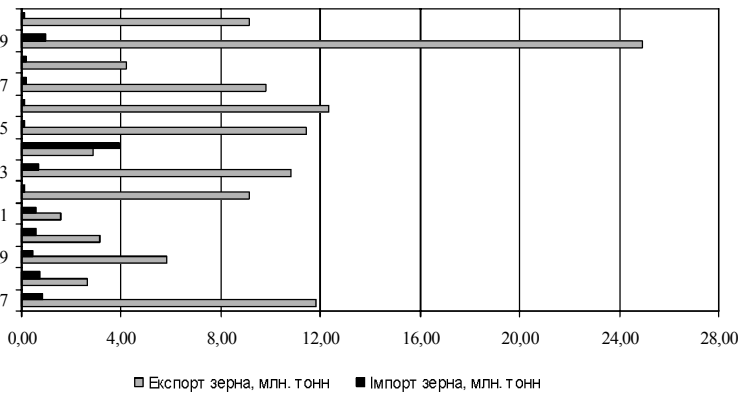

Рис. 1. Експорт та імпорт зернових культур України, млн тонн

Джерело: Держкомстат України

$$\sigma_x = \sqrt{\frac{1}{n-1} \sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2}$$

$$\sigma_y = \sqrt{\frac{1}{n-1} \sum_{i=1}^n (y_i - \bar{y})^2}$$

Для перевірки коефіцієнта кореляції на значимість використовується практичне значення статистики Стьюдента за формулою (2). Водночас його необхідно перевірити з теоретичною статистикою $t_{теор} = t(n-2; 1-\alpha)$, яку беремо з таблиці розподілу [3].

$$t_{пр} = \left| \frac{r_{xy}}{\sqrt{\frac{1-r_{xy}^2}{n-2}}} \right| \quad (2)$$

Оскільки нами проаналізовано дев'ять спостережень, то для рівня надійності 95% $t_{теор}$ дорівнює 2,365. Проведемо розрахунки коефіцієнта кореляції за формулою (1) для аналізу світової та української ціни на зернові культури протягом 2002—2009 рр. На основі індексу кореляції виявлено тісний зв'язок і пряму залежність між українськими та європейськими цінами на пшеницю, ячмінь та кукурудзу протягом 2002—2009 рр., про що свідчать дані бірж MATIF (Франція), LIFFE (Велика Британія), VCE (Угорщина). Водночас математично обґрунтовано слабкий зв'язок між українською ціною на зернові культури та відповідними цінами на американських ринках, за винятком кукурудзи, про що свідчать дані бірж CBOT (США), BSA (Аргентина), WCE (Канада). У цілому, українська ціна на зернові культури формується за ринковими принципами. Зростання ціни на зернові культури на європейських ринках зумовлює збільшення української ціни. Отже, на сьогодні українським зернотрейдерам необхідно враховувати, перш за все, специфіку і тенденції зернового ринку країн ЄС для просування вітчизняної зернової продукції і завоювання нових ринків збуту в країнах Азії та Північної Африки.

Завдяки розробленій моделі оптимізації експортної політики України на світовому ринку зерна (рис. 2) доведено, що для удосконалення зернового виробництва і збільшення експортних потужностей країни необхідно залучати якомога більше прямих іноземних інвестицій у зерновий сектор і надавати довгострокових кредитів на пільгових умовах агропідприємцям.

Це, безумовно, впливатиме на розмір урожаю зернових культур, їх якість та внутрішнє споживання, тобто на ті три чинники, які, у свою чергу, безпосередньо впливають на формування експортних поставок зерна.

Встановлено, що формування ефективної експортної політики держави має забезпечити такий правовий

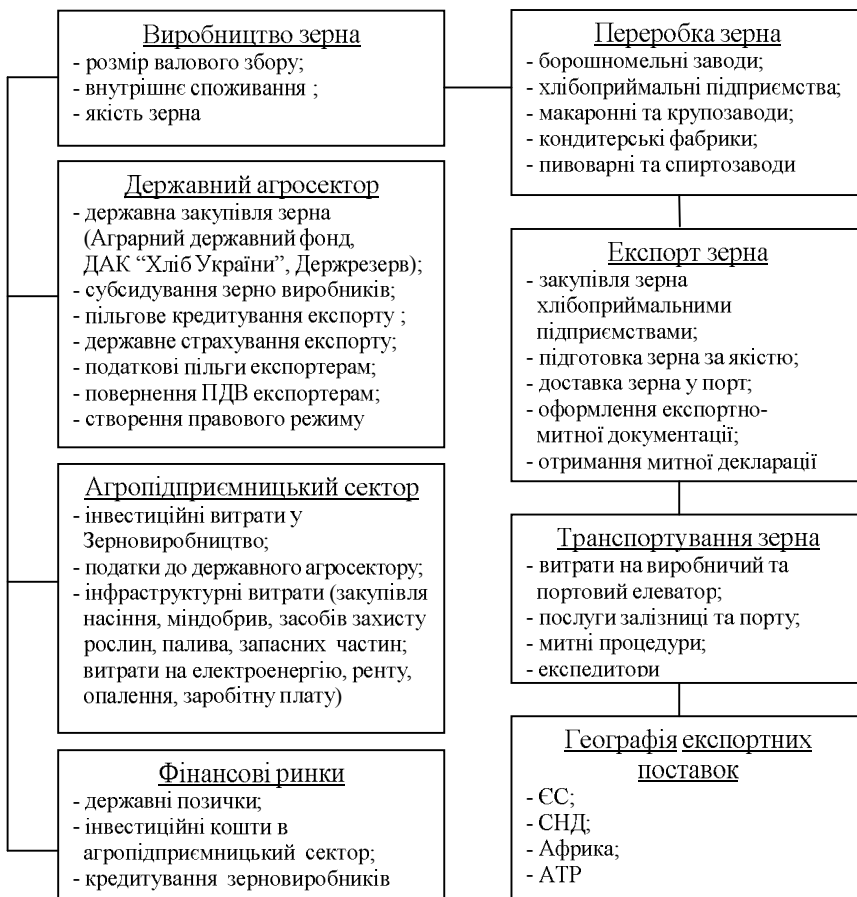

Рис. 2. Модель оптимізації експортної політики України на світовому ринку зерна

режим регулювання експортної політики на світовому ринку зерна, за якого експортерам будуть вчасно повертати ПДВ, лібералізуються канали збуту продукції, удосконалиться система митно-тарифного регулювання у напрямі захисту вітчизняних зерновиробників. Дана модель передбачає створення відповідних механізмів фінансування розвитку нових ринків збуту зернової продукції, сертифікації її якості та рекламної діяльності зерноторгівельних компаній, що потребує подальших наукових досліджень умов торгівлі на світовому ринку зерна.

Виявлено, що концепція ефективності експортної політики держави є центральною в економічному аналізі зернової галузі. При цьому встановлено, що показник ефективності експортної політики є узагальненням щодо оцінки результативності формування власне експортної політики України на світовому ринку зерна, оскільки характеризує ефективність усіх сукупних витрат, які впливають на експортну ціну одиниці зернової продукції. Тому для визначення ефективності сучасної експортної політики застосовується система критеріїв, що відображають стан експортної політики держави.

Пріоритетний напрям ефективності експортної політики держави зумовлюється її кінцевим результатом, тобто встановлення експортної ціни на зернові товари і отримання прибутків. У даному випадку здійснюються такі нерівності:

$$EEP = P_{ua} (CIF) < P(CIF) \quad (3),$$

$$EEP = P(EXW) + T + B < P(EXW) + T + F + I + C + GT, \\ \text{або } EEP = P(FOB) < P(CIF) \quad (4),$$

$$EEP = P(EXW) + T + F + C < P(EXW) + T + F + I + C + GT, \\ \text{або } EEP = P(CPT) < P(CIF) \quad (5),$$

де EEP — ефективність експортної політики;

$P_{ua} (CIF)$ — укр. ціна на зерновий товар на умовах CIF ;

$P(CIF)$ — світова ціна на зерновий товар на умовах CIF ;

$P(EXW)$ — ціна на умовах EXW ;

$P(FOB)$ — ціна на умовах FOB ;

$P(CPT)$ — ціна на умовах CPT ;

T — витрати на транспортування зерна від елеватора до борту судна;

B — відвантаження на борт судна;

F — фрахт судна;

I — страхування зернового вантажу;

C — перевезення до визначеного місця призначення;

GT — бонус зернотрейдера,

Отже, для успішного продажу українських зернових товарів на світовому ринку ціни на зерно на умовах CIF повинні бути нижчими від світової ціни на умовах CIF . Водночас українська експортна ціна на зерно на умовах FOB або CPT не повинна перевищувати світову ціну на умовах CIF . В іншому випадку українським зернотрейдерам буде невигідно займатися торгівлею зерна і вони перейдуть на більш конкурентоспроможний ринок, наприклад, олійних культур.

Світова практика торгівлею зерна засвідчує, що інколи ціни пропозиції зерна з України суттєво перевищували рівень світових цін. Це є наочною ілюстрацією впливу таких чинників, як дії уряду та випадок, згідно з теорією М. Портера, які утворюють невід'ємні детермінанти конкурентної переваги країни.

Аналіз політики держави щодо імпорту зернової продукції засвідчив, що рівень протекціонізму зернових ринків в Україні достатньо високий, але з момен-

ту приєднання до СОТ він суттєво знизився і має місце поступова її лібералізація. Політика протекціонізму національного зерновиробника в середньостроковій перспективі вбачається не в протекціонізмі шляхом обмеження імпорту, а у їх підтримці за рахунок прямих дотацій за наявності бюджетних коштів та непрямої підтримки через збільшення попиту на вітчизняну зернову продукцію. Виявлено, що від членства України у СОТ безпосередньо залежать перспективи інтеграції до ЄС, залучення іноземних інвестицій та отримання торговельних пільг від розвинутих країн. Спільна аграрна політика ЄС досить актуальна для України, сфера і механізми діяльності якої зачіпають такі важливі проблеми, як стимулювання і модернізація зернового виробництва, формування і розширення нових ринків збуту, інтеграція у систему світового сільського господарства.

Проведений нами аналіз свідчить про те, що протекціоністські заходи уряду мають на меті захист внутрішнього зерновиробника від вільної конкуренції і покращення стану поточного рахунку платіжного балансу. Така політика спрямована на скорочення попиту на імпортні зернові товари шляхом встановлення імпортних квот і мита. Якщо в країні присутній гнучкий курс обміну валют, механізм дії імпортних обмежень призведе до абсолютного скорочення імпорту зернових товарів і збільшення за цей рахунок чистого експорту (рис. 3а), тобто графік NE зміститься зовні вгору, що відповідає концепції Мандела-Флемінга зсуву кривої IS^* праворуч, де LM — грошовий ринок і IS — ринок зернових товарів; e — обмінний курс; Y — дохід, але це, в свою чергу, викличе підвищення гривні (попит на іноземну валюту в зв'язку із скороченням імпорту падає). Останнє негативно впливає на експортні можливості України.

Не слід забувати, що основні торговельні партнери України також можуть вжити відповідні обмежувальні заходи на імпорт вітчизняних зернових товарів у їх країни. Внаслідок цього ми не матимемо росту доходу, спо-

живання чи інвестицій, оскільки попередні позитивні наслідки скорочення імпорту нейтралізують тенденцію чистого експорту зернових товарів, що пов'язано із зростанням обмінного курсу. Таким чином, протекціоністська торговельна політика за режиму вільного плавання валют виявляється неефективною для України.

Проте, як свідчить зарубіжний досвід, зовнішньоторговельні бар'єри в умовах фіксованого курсу обміну валют призводять до зовсім інших наслідків, ніж за системи гнучкого курсу. Початкова реакція економіки схожа: скорочення імпорту зернових товарів стимулює збільшення чистого експорту, що викликає зменшення попиту на іноземну валюту і тенденцію подорожчання гривні. Але, на відміну від ситуації з гнучкими курсами, у зарубіжних країнах Центральний банк змушений вживати відповідних заходів, щоб утримати його на офіційно проголошеному рівні, тобто збільшувати грошову масу в економіці (рис. 3б). В результаті курс обміну залишається незмінним, а попередня позитивна тенденція зростання чистого експорту зернових культур підкріплюється зростанням грошової маси. Отже, введення зовнішньоторговельних обмежень в умовах фіксованого курсу виявляється там ефективним.

Але система фіксованого валютного курсу виявилася неефективною для України, вона існувала в країні з серпня 1993 р. по жовтень 1994 р. За цей період фіксація офіційного курсу карбованця забезпечила обмеження впливу курсового чинника на динаміку цін на зернові товари, але при цьому система фіксованого валютного курсу мала істотні недоліки. Вона призвела до зниження ефективності експорту зерна з оплатою в іноземній валюті і збільшення частки бартерних операцій, зниження обсягу зернового виробництва на імпортозалежних підприємствах та "втечі" капіталу за кордон. Тому пропонується уніфікація курсової політики валютного курсу України, яка базувалася б на застосуванні керованого валютного курсу, а потім — у межах коридору, що надало би змогу збалансувати експортно-імпортні операції із зерновими товарами.

Визначено, що при девальвації гривні зернотрейдери отримують надприбутки, а експортери збільшують свої прибутки шляхом масового вивозу зернових товарів. При ревальвації гривні внутрішні ціни на зерно є менш конкурентоздатними і ефективність експорту скорочується. Отже, посилення національної валюти зменшує конкурентоспроможність національної продукції на зовнішніх ринках та можливі обсяги зернового експорту.

Підсумовуючи експортну діяльність України на світовому ринку зерна, можна зробити загальний висновок, що у сфері державної політики залишається ще багато невирішених проблем, які ускладнюють експорт зерна. Для практичної реалізації заходів щодо організації та регулювання зернового ринку в Україні та розвитку міжнародних сільськогосподарських відносин наявної нормативно-правової бази не достатньо. Першочерговим завданням щодо реального сприяння просуванню вітчизняної зернової продукції на зовнішні ринки є доопрацювання Закону України "Про державну підтримку сільського господарства". Доцільно прийняти відповідний закон у новій редакції, оскільки можливість адміністративного регулювання ринків, у тому числі експортних, робить ризикованим укладання середньострокових і довгострокових угод на експорт зерна.

Необхідно внести поправку до ст. 92 Конституції України, закріпивши за Верховною Радою України виключне право встановлювати своїми законами засади створення і функціонування не тільки фінансового, грошового, кредитного та інвестиційного ринків, але й сільськогосподарського. Доцільно прийняти рамковий закон про організацію вітчизняного сільськогосподарського ринку та уп-

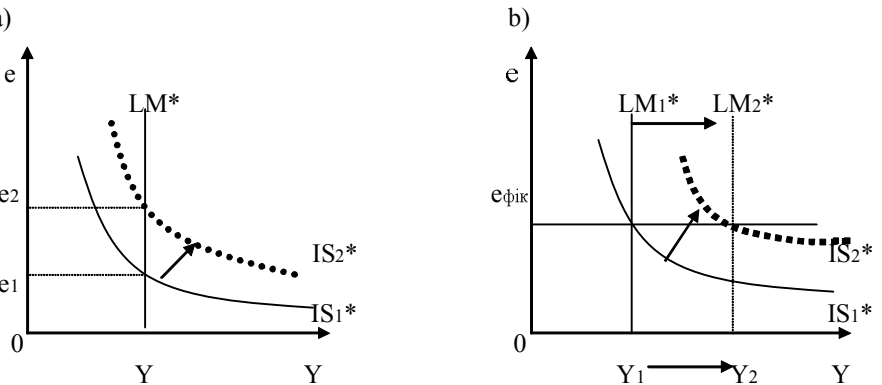

Рис. 3. Вплив курсу обміну валют на торгівлю зерновими товарами

равління ним, де визначити термінологію та основні принципи формування, організації та регулювання аграрного ринку в руслі використання світового досвіду.

Урядовці повинні сприяти розвитку консультаційних послуг для експортерів, створенню системи ринкової інформації та торговельних новин про світовий ринок зерна, напрямам закордонної діяльності щодо підтримки експорту зерна, серед яких на найближчі роки можна виділити такі: активізація участі України у діяльності міжнародних сільськогосподарських організацій, зокрема Організації з питань продовольства та сільського господарства (FAO); просування вітчизняних зернових товарів на зовнішні ринки за допомогою засобів та методів економічної дипломатії; державне сприяння участі вітчизняних товаровиробників у міжнародних зернових виставках і ярмарках. Що стосується внутрішніх напрямів, то підтримка експорту зернової продукції має виражатися в організації рекламної діяльності для пропаганди українських зернових товарів високої якості, підвищенні репутації вітчизняних компаній — експортерів зернових культур, розробці заходів щодо спрощення, здешевлення, оптимізації та узгодження процедур, пов'язаних з експортом зернової продукції.

Підтримка зернового експорту має також передбачати удосконалення роботи інспекційних служб, зокрема щодо зменшення витрат та тривалості процедур митного оформлення, сертифікації якості товару, ветеринарного та карантинного контролю експортних партій. Відсутня єдина уніфікована система платежів між різними підрозділами служби ветеринарної медицини та різними регіонами.

Активний вихід на світовий ринок зерна висвітлив проблему його якості при експортних операціях. Було приведено у відповідність зі світовими вимогами на зерно (вміст білка, клейковини, амілограф, показник седи-ментації, W тощо) вітчизняні стандарти, але та пшениця, яка в Україні вважається продовольчою (класи 2 та 3 із вмістом білка 13% та 12—13% згідно з українськими стандартами), часто не визнається такою за кордоном. Змішуючи в елеваторах зерно, різне за якісними показниками, українські виробники втрачають прибуток та довіру західного партнера. Західні трейдери скаржаться, що українські стандарти недостатньо враховують шкоду, спричинену кошами. Враховуючи всі ці причини, те, що з української точки зору може видатись низькою ціною, просто є відображенням точної оцінки згідно зі стандартами, що діють на світових ринках.

Ще одним прикладом є державні втручання у ринки сільськогосподарської продукції, неспроможність лібералізувати канали збуту зерна, збереження державної монополії на його експорт, зберігання і транспортування, регулярне ухвалення заборон на вивіз зернової продукції з регіонів, фактичне продовження практики державних замовлень. Внаслідок цього українські експортери втрачають репутацію через несвоєчасне виконання контрактів, а сільгосптоваровиробники — частину зерна або його якість, що зберігається після збиран-

ня у господарствах, через неможливість оперативної його реалізації. Відповідним координаційним радам та групам слід більше приділяти уваги не плануванню нової протекціоністської політики у вигляді інтервенцій і експортних квот, а поліпшенню розміщення ресурсів для максималізації загального виробництва зерна.

Серед найбільш важливих проблем, які мають негативний вплив на виробництво та експорт зерна в Україні — відсутність ринку землі. Без приватної власності на землю більшість сільськогосподарських підприємств не мають застави для отримання кредиту. Таким чином, брак ринку землі в Україні штучно робить капітал дефіцитним. Без ринку землі немає механізму, який дозволив би ефективним підприємствам розширитися за рахунок менш ефективних. Необхідно лібералізувати ринок землі. Якщо не вдасться подолати політичного опору купівлі і продажу землі, то принаймні треба ввести довгострокову оренду та заставу землі.

Фінансова допомога з боку уряду повинна бути спрямована на надання експортних кредитів, а також передбачати програми страхування для покриття політичного та комерційного ризику при експорті зернового товару, розробку програм продовольчої допомоги для країн-імпортерів та раціональне оподаткування експортерів зернових культур. Аналізуючи структуру кредитного фінансування, необхідно відзначити обмеженість довгострокових кредитних ресурсів. Ця обставина пов'язана не з особливістю кредитування зернового виробництва, а із загальним станом фінансової інфраструктури. Довгострокове кредитування в Україні тільки розвивається. У загальному кредитному портфелі банків воно займає в середньому 22%, а в обсягах кредитування сільського господарства лише 15%. Довгострокове кредитування формують позики з терміном використання до трьох років. Продовження політики у даному напрямі — надійна запорука приросту фінансових потоків у зернове виробництво у наступних роках.

Необхідно поліпшити прозорість на внутрішньому ринку зерна завдяки аграрним біржам та реформувати податкові ставки і практику їх стягнення, які нині роблять участь у біржових торгах в Україні збитковою справою. Правила допуску до біржової торгівлі та практика проведення аукціонів повинні стати прозорішими, управління має здійснюватися незалежною недержавною установою. В майбутньому держава має проводити закупівлю зерна у конкуренції з приватними торговцями на аграрних біржах, що підвищить їх ліквідність та ціни виробника. Впровадження системи ф'ючерсної торгівлі зерном в Україні повинно проводитися за підтримки держави як одна з найважливіших програм створення ринкової економіки у країні. Позитивні зміни на ф'ючерсному агроринку можуть відбутися тільки за умови змін законодавчої та нормативної бази, а також надання можливості українським виробникам страхувати контракти реальними грошовими внесками.

Лише біля 40% зернової продукції реалізується товаровиробниками через прозорі канали. За таких умов розвиток біржової торгівлі за форвардними і ф'ючерсними контрактами досить невизначений. Існує два основні фактори, що змушують підприємницькі структури застосовувати тіньові схеми: неповернення ПДВ експортерам зернової продукції та зволікання з боку уряду з прийняттям рішень щодо особливостей оподаткування прибутку суб'єктів підприємницької діяльності, виробничя і комерційна діяльність яких пов'язана із сезонною заготівлею і переробкою зернової продукції

Потрібно демонополізувати структури, що займаються експортом зерна, такі як ООО "Хліб Інвестстрой". На сьогодні в Україні зберігання та транспортування зерна визначаються, як правило, монополіями структурами. Розміри витрат під час жнив та зберігання перевищують середні європейські показники; за існуючими оцінками, в Україні на цих ланках продовольчого ланцюжка втрачається у середньому близько 13% урожаю, тоді як,

наприклад, у Німеччині — 3%. Іншим чинником, що зумовлює великі втрати продукції при збуті, є переробка у портах, яка забирає ще 10% обсягів експортної партії зерна (у Німеччині — 6%). Особливо сильно страждає виручка від високої торговельної маржі, яка є результатом значної ризиковості торговельних операцій, великих витрат на пошук інформації, складності бюрократичних процедур отримання різноманітних дозволів, можливостей транспортування тощо. У підсумку торговельна маржа на зернові в Україні сягає 10-15% (у Німеччині — 5%). Загалом виробники в Україні після врахування усіх витрат, пов'язаних з неефективністю системи збуту, отримують при експорті зерна лише 40% ціни світового ринку, тоді як німецькі фермери — майже 70%.

Затримки з відвантаженнями зернових також гальмують експортну діяльність, що є наслідком недосконалості транспортної інфраструктури на залізниці, у річкових та морських портах. Постійна практика підвищення тарифів на залізничний транспорт спонукає трейдерів поступово відмовлятися від цих послуг і переходить на автомобільні перевезення на відстані до 350—400 км. Річковий транспорт використовується в Україні недостатньою мірою. Доставка вантажу цим шляхом майже удвічі дешевша, ніж залізничним, однак недостатня глибина річок та незадовільний стан шлюзів гальмує проходження великотоннажних суден. Морські порти характеризуються недостатньою потужністю портових елеваторів та слабкою пропускною потужністю, несвоєчасною подачею суден під завантаження, а також монополізацією сфери послуг по фумігації зерна.

Швидкість відвантаження зерна на судна у вітчизняних портах у 5 разів менша порівняно з іноземними. Для ефективного експорту продукції необхідне використання великих суден тоннажем 35—50 тис. тонн, завантаження яких без блокування роботи портів можливе лише у Іллічівському та Одеському портах. Питання оптимізації та диспетчеризації відвантажень зерна через українські порти потребує негайного вирішення. Прямі відвантаження з вагонів на судна без зберігання зерна на портових елеваторах видається тим заходом, який розблокував би роботу портів.

ВИСНОВКИ

Отже, проведений нами аналіз свідчить про те, що оптимізація експортної політики України полягає у пошуку точки рівноваги між двома тенденціями: вільної торгівлі і протекціонізму. Кожна політика має свої позитивні якості й недоліки, котрі залежать від обставин місця і часу її застосування. З одного боку, неможливо відгородитись протекціоністськими бар'єрами та державною монополією, бо це обмежує можливість оволодіння досягненнями технологічної та управлінської революції, стимулюючий вплив міжнародної конкуренції на параметри зернового виробництва; з іншого боку, слідування принципам свободи зернової торгівлі призводить до виникнення ситуації "економічного колоніалізму", тобто перетворення на сировинного додатка розвинутих країн. У цій ситуації для України є важливою пересторога про неприпустимість маніхейства при формуванні експортної політики торгівлею зерновими товарами.

Література:

1. Метгеталь Ж. ЕБРР: корупція в АПК отпугивает инвесторов. Електронний ресурс: http://lb.ua/news/2011/03/26/89968_EBRR_korruptsiya_v_APK_otpugivaet.html
2. Скрипін Р. "Леонід Козаченко: щоб аграрний бізнес запрацював, потрібно зняти політичні ризики...". Електронний ресурс Радіо свобода від 20.03.2011: <http://www.radiosvoboda.org/GetIframeKey/Article.AdvertisementBottom.html>
3. Ставицький А.В. Навчально-методичний комплекс "Економетрика" для студентів економічних спеціальностей денної, очно-заочної форми навчання. — К.: РВВ ІМФ, 2004. — 112 с.

Стаття надійшла до редакції 28.03.2011 р.